

Identiteet, ajalugu ja mälutöö ajaloolisel Ingerimaal

Ingerimaa mälupaigad: järjepidevus ja katkestus. Ingrian Memory Sites: Continuity and Discontinuity. (Eesti Akadeemilise Ingerimaa Seltsi ja Eesti Rahvusraamatukogu toimetised 1.) Koostanud Piret Lotman, Taisto-Kalevi Raudalainen, Ergo-Hart Västriik. Eesti Akadeemiline Ingerimaa Selts, Eesti Rahvusraamatukogu, 2022. 216 lk.

Ajaloolise Ingerimaa ja selle rahvarühmade – eelkõige ingerisoomlaste, vadjalaste ja isurite – uurimise edendamiseks 2015. aastal asutatud Eesti Akadeemilise Ingerimaa Seltsi (EAIS) ning Eesti Rahvusraamatukogu (RaRa) koostöös valminud toimetised on ambitsioonikas ja oluline verstaapost eestikeelses *Ingrica*'s. Ingerimaa põliselanikud on vadjalased ja isurid, kes võtsid omaks õigeusu; luteri kirikusse kuulunud ingerisoomlaste ehk ingerlaste esivanemad asusid toona Rootsi riigi alla kuulunud aladele XVII sajandil Soome Savo maakonnast ja Karjala kannase Äyräpää kihelkonnast. Kui kitsamalt ingerlastele mõelda, siis alates 1990. aastatest on ilmunud üksjagu artikleid, mõni monograafia¹ ja mälestusteraamat², ingerisoomse seltsid on aktiivselt oma ajalugu ja tegemisi dokumenteerinud,³ kuid Ingeri-

maale pühendatud teaduslike käsitluste kogumikke hoobilt rohkem ei meenugi. Pole ka tavaline, et väike ja paljuski õhina-põhiselt toimiv teadusselts asutab oma eelretsenseeritavate teadustööde sarja. Pigem harva juhtub Eestis sedagi, et uurimistööks ja selle tulemuste populariseerimiseks ellu kutsutud ühenduse liikmete seas leidub üksjagu neid, kes ise akadeemilist tööd ei tee, aga kellele läheb see väga korda. EAIS ühendab ajalooliste Ingeri alade mineviku ja tänapäeva uurijaid ning neid, kes sealt pärit. Sellest tulenevalt osaleb seltsi egüidi all tehtav ja tutvustatav uurimistöö alati ka identiteeditöös, mida teevad eelkõige ingerisoomse organisatsioonid ja nende tõmbeväljas elavad-asuvad inimesed üksinda ja üheskoos. Toimetiste kümnest teadusartiklist neli põhinevad 2019. aasta sügisel RaRa-s toimunud seminaril peetud ettekannetel. Kogumikuga sama pealkirja kandnud seminari tutvustuses leiti, et ajalooliselt Ingerimaa mäluasutuste arhiividesse talletatud „tohtu ainestik võib parimal juhul saada ka osaks uudsel viisil avalduvast kultuurilisest identiteedist“.⁴

Identiteeditöös ja kellegi hulka või kuhugi kuulumise muutlikud pidepunktid on kogumiku läbivaid teemasid. Mälupaikadena käsitletakse keelt, usulisi praktikaid, kombeid ja väljendusvorme, Ingerimaad ja selle linnu ning asukaid vorminud kataklüsmilisi ajaloosündmusi, aga ka nende sündmuste ja saatuste tõlgendusi autoriloomingus. Toimetiste ülesehitus on pigem kronoloogiline kui temaatiline:

Tartu ingerisoomse ajaloo kogumik. Koost A. Schultz. Tartu: Eesti Ingerisoomlaste Selts, 2010; A. Schultz, T. Flink, Ikuinen kulkuri. Eesti ingerisoomlaste seltside ajalookogumik. Tartu: Tartu Ingerisoomlaste Selts, 2013; Seltsis on segasem. Killukesi Tartu Ingerisoomlaste Seltsist. Tartu: Tartu Ingerisoomlaste Selts, 2015.

⁴ Seminar „Ingerimaa mälupaigad: järjepidevus ja katkestus“ Eesti Rahvusraamatukogus 2. X 2019, <https://ingerimaa.org/ee/arhiiv/750>

¹ R. Reinvelt, Ingeri elud ja lood. Kultuuri-analüütiline eluloouurimus. Tartu: Tartu Ülikooli etnoloogia osakond, 2002; T. Raudalainen, Oma maa ubina äitsen. Ingerisoomlased 20. sajandil. Tallinn: Argo, 2014.

² M. Ojamaa, Ingeri tütar. Luigelaul. Tartu: Ilmamaa, 2014.

³ Minu rahvakild. Järvamaa Ingerisoomlaste Selts – 20. Koost E. Kingisepp, H. Preema. Türi: Saara Kirjastus, 2009; Meikäläiset.

ajas liigutakse kaugest minevikust, mil piirkonda asustasid arvukad läänemeresoome rühmad, tänapäeva, kus nende rahvaste jätkuv eksistents on kõike muud kui endastmõistetav. Järjepidevust on Ingerimaal hoitud ja loodud mitmete ja mitmesuguste katkestuste kiuste ning haritlastel on olnud neis protsessides suur ja vahel ka otsustav roll.

Jüri Viikbergi avaartikkel eesti keele idamurdest ja Vaiamaast võtab vaatluse alla muistse aluspõhjaga idamurde ja vadja keele ühisjooned ning jõuab järeldusele, et Peipsimaa, Alutaguse ja Vadjamaa on moodustanud kunagi keeleliselt ühtse teraviku. *Vai*-tüvelised kohanimed, nagu ka ettekujutus Peipsi põhja- ja läänekaldal asuvast Vaiamaast võiksid pärineda just sellest varasemast ajast, „mil idamurre, rannikumurde idaosa ja vadja keel moodustasid veel ühtse keelerühma, kuid *vadi*-tüvelised kohanimed pärinevad hilisemast ajast, kui villastest olid saanud juba vadjalased” (lk 22). Viikbergi artikli aluseks on Fenno-Ugria hõimuklubis 2016. aastal peetud ettekanne. Mitu muudki kaastööd põhineb varasemal uurimistööl või väitekirjal ja teevad selle sisu kättesaadavaks laiemale lugejate ringile.

Piret Lotman käsitleb Rahvusrhiivi Eesti Ajalooarhiivi allikate ja varasemate uurimuste toel narvalaste Põhjasõja-aegset küüditamist: selle põhjuseid ja tagajärgi ning küüditatute ebaselget õiguslikku staatust Venemaal. Narvas toimunu on võrreldes Tartuga seni vähem tähelepanu pälvinud, kuigi Lotmani sõnul nägi Peeter I mõlema linna vallutamises 1704. aastal jumalikku ettemääratust ning käsitas neid territooriume iidsete Vene aladena. Narva oli aga ka strateegiliselt oluline ja erinevalt Tartust pääses täielikust tühjendamisest ja hävitamisest, sest linnas nähti edasiste vallutuskäikude tugipunkti. Narvalaste korduvad, kuid siiski ebapiisavad truudusevanded uuele võimule on painajalik

lugemine. Lotmani järgi viiski just usaldamatus 1708. aastal pea kõigi Rootsi ajal linnas elanute küüditamiseni Vologdasse ja mujale Venemaale. Plaan kultuurilisi ja keelelisi võõraid venestada läks korda osa käsitöölise puhul, samal ajal kui haritumad ja jõukamad narvalased naasid pärast 1710. aastat esimesel võimalusel kodulinna, mis Lotmani hinnangul „viitab lokaalse identiteedi püsivusele varauusaegses ühiskonnas” (lk 40).

Artikkel „Narvalased Põhjasõja kee-
rises” toob vägisi meelde käimasoleva sõja ajal Ukrainast Venemaale küüditatud, samuti tekivad omamoodi paralleelid tänapäevaga, lugedes Igor Kopõtini kaastööd Ingeri polgust Eesti Vabadosõjas, mis on samuti põhjalikult läbi kirjutamata,⁵ kuid oluline teema, sest avardab ja võib-olla isegi raputab kinnistunud käsitlusi sellest sõjast. Ingeri pataljon moodustati 1919. aasta aprillis ja formeeriti uuesti polguna augustis. Ärksamaid ingerisoomlasi motiveeris sellega liituma Ingerimaa suurema enesemääramisõiguse soov, samas kui Eesti sõjaväe ülemjuhatus kasutas, et mitte öelda kulutas ja kurnas rahvusväeosi kaitsesõjas väljaspool Eestit. Kopõtini näitab Rahvusrhiivi Riigiarhiivi allikatele toetudes, kuidas Eesti pool näitas korduvalt üles pragmaatilist ja isegi küünilist suhtumist ingerlastesse, kel tuli võidelda korraliku varustuse ja puhkuseta. „Väeosa teened Eesti Vabariigi ees ei leidnud väarikat tunnustust, kuigi täitis oma rolli Laidoneri aktiivse kaitsesõja strateegias,” järeldab autor käsitluse kokkuvõttes (lk 57).

⁵ Kopõtini artiklis viidatud käsitlustele võib lisada trükise: **T. Raudalainen, T. Fink**, Täällä pohjantähden alla on nyt kotomaamme. Inkerin rykmentti Viron vapaussodassa 1919–1920. Tartu: Eesti Ingerisoomlaste Selts, 2011; vt ka **T. Raudalainen**, Oma maa ubina äitsen, lk 76–211.

Enn Ernits tutvustab looduspaiku – maismaavorme, randu, saari ja veekogusid – tähistavaid kohanimesid, nende päritolu ja uurimislugu Narva-taguses Eesti-Ingeris, võttes aluseks Julius Mägiste 1922. aasta kogumisreisi tulemused. Mägiste sedelkataloog dokumenteerib Vabadsõja-järgset perioodi, mil Ingerimaa läänepoolsemast osast oli saanud Eesti Vabariigi territoorium ja ingerisoomlastest, isuritest ning teistest sealsetest elanikest Eesti vähemused. Kokku käsitleb autor 78 loodusnime ja jagab need üheksaks liigiks, leides, et kõige rohkem esineb soo- ja jõesaarnimesid ning et murrakute sarnasuse ja võimalike vadja mõjude tõttu ei ole võimalik eristada isuri ja ingeri päritolu kohanimesid. Edasist uurimist väärivad Ernitsa hinnangul Eesti-Ingeri toponüümide suhted Kirde- ja Ida-Eesti kohanimedega.

Ka Taisto-Kalevi Raudalainen keskendub oma kaastöös XX sajandi alguse Lääne-Ingerile, hilisemale Eesti-Ingerile, kuid teeb ka sissevaate piirkonna ajaloolistesse rahvastikuprotsessidesse ja usuellu, mida tema sõnul on iseloomustanud „multietnilisus, polükonfessionaalsus ja kultuuriline põimumine” (lk 87). Kontaktid ja vastasmõjud õigeusklike ja luterlaste, eri keelte ja murrakute kõnelejate ning linna ja maa vahel hoogustusid pärast pärisorjuse kaotamist. Artiklis avatakse riikliku usu- ja rahvastikupoliitika ning argipraktikate pingeväljas kuju võtnud ja vahetanud identiteediprotsesside dünaamikat. Kultuurilisest põimumisest tunnistust andvad fusioonilmingud eksisteerisid kõrvuti vajadusega konfessionaalseid piire rõhutada, teisega arvestamine ja sallivus olid kõrvu konfliktidega. Keel ja rahvus ning nende seosed omandasid enesemääratluse kategooriina uue tähenduse Eesti Vabariigis, kus kohalikud kogukonnad, riik ning haritlased nii siin- kui ka sealpool Soome lahte väljendasid vastakaid seisukohti ja ootusi piirialadel antava

koolihariduse õppekeele osas. Teise maailmasõja eel ja ajal toimus Eesti-Ingeris Raudalaise sõnul reaktsioonina Talvesõjale ja nõukogude propaganda mõjul „tugev rühmadevaheline polariseerumine” (lk 109). Peagi omandas rahvuse kategooria uue, eksistentsiaalse tähenduse, nagu selgitab ka Reijo Rautajoki oma artiklis „Välispoliitiline kursimuutus Soomes 1944. aastal: ingerlased ohverdadi vastulauseid esitamata”.

Aastatel 1942–1944 evakueeriti peamiselt Ingerimaalt Soome sõja eest pakku ligikaudu 63 000 inimest, kes olid määratlenud end soomlastena ja avaldanud soovi vabatahtlikult Soome ümber asuda. Septembris 1944 Soome ja Nõukogude Liidu vahel sõlmitud relvarahuleping andis viimasele aluse nõuda Nõukogude Liidu kodanike tagasisaatmist. Alates 1944. aasta lõpust järgmise aasta lõpuni lahkuski rohkem kui 55 000 ingerisoomlast riigist, kuid ei naasnud Ingerimaale, nagu paljudele neist oli lubatud, vaid saadeti välja Venemaa sisealadele, kust neil oli keelatud kodupaika tagasi pöörduda. Rautajoki hinnangul mängis sündmuste sellises arengus võtmerolli 1944. aasta sügisel peaministriks saanud Juho Kusti Paasikivi, kes välispoliitikat esiplaanile seades aitas kujundada õhkkonda, kus ingerlastesse suhtuti ükskõikselt, neid peteti ja neile Nõukogude Liidus osaks saanud saatus vaikiti maha, aidates nii kaasa rahvusrühma hävitamisele. Rautajoki näeb 1944. aasta septembri vaherahulepingus soometumise algfaasi, samas kui Nõukogude Liit mängis ingerisoomlaste peal läbi oma kodanike repatrieerimise nõudmisi ja praktikaid, millega läks vastu peagi algavale Jalta konverentsile.

Ergo-Hart Västriku kaastöö vadjalastest tänapäeva Venemaal käsitleb väikest rahvarühma riiklike poliitikate ja majandushuvide tõmbetuultes. Vadja rahvuse olemasolu on viimase sadakonna aasta

jooksul ametlikul tasandil tunnustatud ja tunnustamata jäetud, kuid 2008. aastal omistati sellele Venemaa väikesearvulise põlisrahva staatus. Västriku eristab vadjal aktivistide seas sisemist ja välist suunda, mida iseloomustab vastavalt rohkem ja vähem kriitiline hoiak keskvõimu suhtes. Sisemine suund algas rohujuuretasandil ja on jäänud sellele truuks, keskendudes etnilise eneseteadvuse tõstmisele varem vadjalastega asustatud küldes ning muuseumitöö, külapähade, väikestrukistide ja teiste tegevuste kaudu toimuvale kogukonnaloomele. Kuigi initsiatiiv vadjalaste arvamiseks väikesearvuliste põlisrahvaste hulka tuli just sellelt suunalt, siis riikliku rahastuse hankimisel on edukaks osutunud aktivistide nn väline suund. Selle tegevus ei ole „otseselt rajatud piirkondliku või etnilise ühtekuuluvustunde (taas)loomisele”, vaid esitab vadjalasi ühe rühmana piirkonna teiste põlisrahvaste seas ning teeb seda viisidel, mis on riikliku rahvuspoliitika eesmärkidega kooskõlas ja riiklikult rahastatavad (lk 170).

Nagu kogumiku mitmes muus artiklis, ilmneb ka Västriku käsitluses visiooni ja missiooniga eestvedajate oluline roll identiteediprotsessides. Haritud eliit juhtis ingerisoomi rahvuslikku tõusu XIX sajandi lõpus ja autonoomiapüüdlusi XX sajandi alguses ning ka vadjal renessanss on seostatav tarmukate üksikisikutega. Sestap sobib hästi, et toimetistes käsitletakse ka loojaid, kelle ajaloolisest Ingerimaast inspireeritud teosed tegelevad kunstiliste vahendite toel katkestuse ja järjepidevuse suhetega. Madis Arukask tutvustab pärast põhjalikku sissejuhatust eepostesse ja eeposeloomesse kirikuõpetaja, kirjaniku ja rahvalalgustaja Arvo Survo runovärsilisi eepilisi teoseid, milles läänemeresoomi rahvaste mütoloogiast ammutatud folkloorne aines ja vorm seotakse kristliku eetosega. Viimast peabki Arukask Survo loominguga üldiseimaks tunnuseks. Huvitav

oleks teada, kuidas Survo teoseid annaks lugeda ja tõlgendada selle argise poliitikonfessionaalsuse ja multietnilisuse perspektiivist, mida avab oma kaastöös Raudalainen. Miina Pärn käib läbi Veljo Tormise Ingerimaa-aineliste teoste – „Ingerimaa õhtud” tsüklist „Unustatud rahvad” ja „Laevas lauldakse” – saamis- ja esitamislugusid, nentides tabavalt, et oma loomingu võitles Tormis läänemeresoomeriigita rahvastele välja „omamoodi riigi – mälupaiga muusikaajaloos” (lk 196).

Toimetiste lõpust leiab Elo Jakobsoni ülevaate Ingeri-teemalistest trükistest RaRa kogudes ühes näpunäidetega temaatilise materjali otsimiseks ning Raudalaise koostatud ülevaate EAIS-i senisest tegevusest.

Väljaande toimetajad, kõik EAIS-i asutajaliikmed ja juhatuse liikmed, tõstavad toimetiste saatesõnas küsimuse, „kas Eesti Rahvusraamatukogu kohustus säilitada oma rahva kirjalikku pärandit, toimida rahvuse mäluna, peaks laienema” vähemalt neile hõimurahvastele, „keda seob meiega geograafiline lähedus ja sarnane ajalookogemus”, kuid kellel puuduvad oma rahvuslikud institutsioonid (lk 9). Püüdmata või soovimatagi sellele küsimusele vastata, tuleb täheldada, et Soomes on viimastel aastatel kasvanud nii mäluasutuste kui ka laiemal avalikkuse huvi Ingerimaa ja seda asustanud inimeste elusaatuste vastu. Koroonaaial eksponeeriti Soome rahvusmuuseumis isa-tütre Santeri ja Leea Pakkaneni ning Meeri Koutaniemi näitust „Ingerlased – unustatud soomlased”;⁶ aastatel 2018–2020 viidi Soome Kirjanduse Seltsi, Rahvusarhiivi ja ingerlaste haridus- ja sihtasutuse (Inkeriläisten sivistyssäätiö) koostöös ellu projekt, mille eesmärk oli parandada ingeriaineliste kogude kättesaadavust ning viia läbi intervjuusid

⁶ Inkeriläiset – unohdetut suomalaiset. <https://www.kansallismuseo.fi/fi/naeyttelyt/inkerilaiset-unohdetut-suomalaiset>

1920.–1940. ja 1990.–2010. aastatel Soome kolinud ingerisoomlaste ja nende järeltulijatega.⁷ Projekti raames valmis Ingerimaad ja ingerlasi tutvustav veebileht koos õppematerjalidega.⁸ Lõppemas või hiljuti lõppenud on mitu ingerlastele pühendatud uurimisprojekti ning kaitstud on doktoritöid.⁹ Ehk Ingerimaa näikse Soomet kõnetavat uut viisidel ja uutel, tänapäevast tõukuvatel põhjustel ning et mitu sellist hiljutist algatust puudutab rohkem või vähem ka Eestit, näiteks siit Soome siirdunud ingerisoomlasi, siis võiks see ärgitada

siinseidki teadlasi nende teemadega tegelema.

Et Ingerimaa on mälupaigana oma tegelikest mõõtmetest mõõtmatu suu-rem ning et tal on tänapäeva Eestile nii mõndagi öelda, näitab ka EAIS-i ja RaRa toimetiste esimene number. Teada-tuntud ajaloosündmuste käsitlemine Ingerimaa ja ingerisoomlaste – vähemuste – perspektiivist võimaldab neid näha uue kandi pealt, mis ei pruugi olla meeldiv, kuid on ehk seda olulisem. Nagu Virumaa, nii pakub ka ajalooline Eesti-Ingeri ja Ingerimaa laiemalt näiteid identiteediprotsesside keerdkäikude ja selle kohta, kuidas on argielus erinevustega ümber käidud, neid vajadusel rõhutades ja teinekord jälle maandades. Mitmed minevikusündmuste ja -olude käsitlused mõjuvad ehmatavaltki tänapäevastena. Ka sellepärast on rohkete fotode, kaartide ja ajalooliste dokumentide koopiatega illustreeritud „Ingerimaa mälupaigad: järjepidevus ja katkestus” silmaringi avardav ja mõtlemapanev lugemine.

ELO-HANNA SELJAMAA

⁷ Inkeri ja inkeriläisyys – muistot talteen, arkistot haltuun, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. <https://www.finlit.fi/fi/sks/yhteistyohankkeet/inkeri-ja-inkerialisyys-muistot-talteen-arkistot-haltuun>

⁸ Inkeri ja inkeriläisyys. <https://inkerialaiset.finlit.fi/content/inkeri-ja-inkerial%C3%A4isyys>

⁹ Nt **K. Häikiö**, Paluumatkan mutkat. Inkeriläisten paluumuuton alkaminen ja laajeneminen Neuvostoliiton hajoamisen aikaan. Helsinki: Helsingin yliopisto, 2022; **A. Reuter**, Inkerinsuomalaisten karkotus, hajaannus ja vastarinta Stalinin ajan Neuvostoliitossa aikalaikirjeiden ja muistitiedon valossa. Helsinki: Helsingin yliopisto, 2023.